

100 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI
PETRE SERGESCU (1893-1954)*

Vasile BERINDE

Fără să fi pătruns în conștiința matematicienilor mai tineri, așa cum ar fi meritat, precum a făcut-o colegul său de generație Octav Onicescu (1892-1983), dar bucurându-se poate, în timpul vieții, de mai multă apreciere și recunoaștere în lumea matematică europeană, Petre Sergescu trebuie restituit memoriei tinerilor matematicieni în deplinătatea personalității sale de excepție.

Aceasta pentru că, trăindu-și ultimii săi opt ani din viață în străinătate, într-o perioadă tulbură a istoriei noastre, multă vreme după moartea sa nu s-a putut scrie despre el în propria sa țară, deși primise omagiile lumii matematice europene [3], [4].

Atunci când s-a putut scrie totuși despre el, în "Istoria Matematicii în România" a lui George Șt. Andonie [1], adevărul despre omul Petre Sergescu nu a putut fi rostit în întregime. Destinul lui Petre Sergescu stă sub semnul lui Decembrie.

Strănepot al revoluționarului Popa Șapcă, Petre Sergescu s-a născut la 5/17 decembrie 1893 la Turnu-Severin, într-o familie de intelectuali, tatăl său, Constantin Sergescu, fiind medic veterinar, iar mama fiind bacalaureată. Acolo și-a făcut școala primară și liceul. S-a sfârșit la 21 decembrie 1954, la Paris.

* Comunicare prezentată la ședința din 14 decembrie 1993 a Catedrei de Matematică-Informatică, Facultatea de Litere și Științe, Universitatea din Baia Mare, dedicată comemorării lui Petre Sergescu.

Fiind corespondent la "Gazeta Matematică", în timpul liceului, și participând la concursurile acesteia, a fost remarcat de Gh.Țițeica.

A urmat Facultatea de matematică la București, în perioada 1912-1916 unde a avut ca profesori, printre alții, pe Gh.Țițeica, D.Pompeiu, Al.Davidoglu, Tr.Lalescu, N.Coculescu și David Emmanuel. În paralel, Sergescu a urmat filozofia și Conservatorul de muzică astfel că, în 1916 a obținut diploma de licențiat în matematici, cea de licențiat în filozofie și cea de absolvent al Conservatorului de muzică.

Ca președinte al Centrului studențesc București a fost unul din animatorii studențimii în favoarea ieșirii țării din neutralitate pentru a lupta în vederea realizării unirii tuturor românilor, organizând în acest scop manifestații, întruniri și congrese studențești.

Drept urmare, în timpul ocupației (1916-1918), Sergescu a fost luat ostatic de trupele germane și internat într-un lagăr din Bulgaria, unde a rămas timp de 18 luni.

După terminarea războiului, Sergescu a obținut o bursă și a plecat în 1919 la Paris, unde a studiat în continuare matematicile, trecându-și din nou licența în matematici la Sorbona.

Așa cum era de așteptat, a frecventat și cursuri de filozofie iar în anul 1922 a urmărit, lecție cu lecție, cursurile de filozofia matematicii predate de P.Boutroux la Collège de France.

La revenirea în țară, a trecut la București examenul de capacitate pentru învățământul secundar, specialitatea matematici, clasându-se întâiul, cu media 10. La 28 noiembrie 1923 și-a susținut doctoratul în matematici cu teza "Sur les noyaux symétrisables", în fața unei comisii din care făceau parte foștii săi profesori Gh.Țițeica, Tr.Lalescu și D.Emmanuel.

După obținerea doctoratului, în 1924, Sergescu este numit profesor suplinitor la Universitatea și Politehnica din București, iar de la 1 octombrie 1926 trece ca profesor agregat de geometrie analitică la Universitatea din Cluj. Trebuie evidențiat gestul colegial cu totul deosebit al titularului catedrei, de geometrie

analitică, Nicolae Abramescu, care, pentru a putea ajunge Sergescu profesor la această disciplină, a trecut la catedra de geometrie descriptivă, cedându-i locul lui Sergescu.

În 1930, Sergescu este numit profesor titular la catedra de geometrie analitică a Universității din Cluj, Universitate cu care a plecat în refugiu la Timișoara, în urma dictatului de la Viena, și al cărei profesor a rămas până în 1943, când a trecut la Politehnica din București ca titular al catedrei de geometrie analitică, succedându-i lui Nicolae Ciorănescu.

Aici, Sergescu nu a predat numai cursuri de geometrie analitică și calcul diferențial și integral ci și cursuri libere de istoria matematicii. De altfel, cursuri de istoria matematicii (matematica în antichitate) ținuse și la Universitatea din Cluj, în diferiți ani.

În ultima perioadă a șederii sale în țară, Sergescu a fost rector al Politehnicii din București (1945-1946), funcție pe care o deținea în momentul în care a plecat în Franța, în august 1946, având se pare o misiune importantă, aceea de a câștiga, în preajma Conferinței de pace, de partea României, cât mai mulți oameni politici din Paris, prin numeroasele cunoștințe și prieteni pe care-i avea în capitala Franței*.

În mod sigur nu știa că demersul său și al multor alor români patrioți era zadarnic, soarta României, ca și a întreg estului Europei, fiind hotărâtă de mai marii lumii, cu mult timp înainte de acea dată.

De altfel, drumul la Paris era fără de întoarcere pentru Sergescu căci, evoluția politică a României de după "alegerile" din 1946 l-au constrâns să rămână acolo, în ciuda greutăților materiale în care și-a trăit ultimii ani ai vieții, așa cum reiese dintr-o scrisoare adresată unui asistent al său, prof. N.Ghircoiașiu, de la Politehnica din Cluj-Napoca, de care acesta din urmă amintea la

* Octav Onicescu, bun prieten al său, scrie, în Memoriile sale, că, de fapt Sergescu a plecat la Paris în urma chemărilor repetate ale soției sale, Maria Kasterska, stabilită acolo de mai multă vreme.

comemorarea lui P.Sergescu din 10 decembrie 1993, organizată la Universitatea din Cluj-Napoca.

Carierea de profesor universitar a lui P.Sergescu, întinsă pe parcursul a 22 de ani, deși bogată și concretizată în câteva cursuri editate, este pusă în umbră de celelalte fațete ale impresionantei sale personalități.

Ca cercetător în domeniul matematicii pure, Sergescu a publicat cele mai multe și mai interesante lucrări în domeniul algebrei, dar s-a ocupat, ca elev al lui Tr.Lalescu, și de ecuațiile integrale, tematică abordată, de altfel, și în teza sa de doctorat.

A mai avut, la începuturile carierei sale de matematician, în 1916, preocupări, privind teoria numerelor, apoi a dat lucrări din teoria funcțiilor, citate de P.Montel.

Sergescu va rămâne în matematica românească și prin contribuțiile enumerate anterior, dar ceea ce îl va impune în decursul timpurilor este postura sa de inițiator în țara noastră a cercetărilor de istoria matematicii naționale și internaționale. Valorificând preocupările sale de licențiat în matematici și filozofie, după ce a publicat o serie de articole de istoriografie matematică românească, va scrie o primă lucrare de sinteză, intitulată "Gândirea matematică" apărută în 1928 la Cluj, care este un studiu de filozofie matematică unde prezintă evolutiv dezvoltarea conceptelor matematice.

Împărțită în șapte capitole intitulate: evoluția gândirii matematice, creația matematică, fapăturile matematice, metodele gândirii matematice, domeniul matematicii, matematica și știința, matematica și viața, cartea lui Sergescu urmărește evoluția gândirii matematice din antichitate până la Renaștere (renașterea științifică) și apoi de la noua epocă de aur a matematicii (începând cu anul 1800) până în primele decenii ale secolului nostru.

Cu toate că multe din punctele de vedere ale lui Sergescu din acest eseu de filozofie matematică au fost depășite de expunerile ulterioare privind aceeași problemă, lucrarea sa rămâne ca o primă încercare românească de sistematizare a unor probleme de studiu

filozofic a fundamentelor matematice.

Sergescu s-a ocupat și de istoria matematică națională, publicând "Dezvoltarea științelor matematice în România" în 1937 și alte 20 de lucrări legate de evoluția acestei științe la noi în țară, dar cele mai numeroase contribuții sunt din domeniul istoriei matematicii mondiale, și în special a celei franceze, legat de care a publicat aproape 70 de lucrări, marea majoritate a lor apărute în reviste din străinătate.

Cât de apreciat era Sergescu ca specialist în istoria matematicii franceze o arată și faptul că, atunci când s-a organizat expoziția mondială de la New York (1939), cel care a pregătit pentru pavilionul Franței o monografie legată de evoluția *matematicilor franceze*, a fost românul Petre Sergescu.

În urma acestei lucrări savantul român a fost numit *cavaler* al "Legiunii de onoare" franceze.

În total a publicat peste 85 de lucrări de istoria și filozofia matematică și în total, peste 261 lucrări.

Un alt câmp de acțiune al neobositului P.Sergescu a fost cel al editării de reviste de matematică sau de istoria și filozofia matematicii.

Astfel, P.Sergescu a fost fondatorul și conducătorul revistei **Mathematica** din Cluj, din 1929 până în 1948, când și-a încetat apariția, dimpreună cu cele mai multe reviste de matematici superioare de la noi din țară.

La început revista avea ca directori pe Gh.Țițeica și D.Pompeiu, iar secretar pe Sergescu, dar singurul conducător al revistei, înainte și în timpul refugiului când Universitatea din Cluj a funcționat la Timișoara, a fost de fapt Sergescu care a cheltuit nu numai suflet și muncă pasionată pentru apariția acestei valoroase reviste, ci și propriul său salariu.

Astfel, din totalul cheltuielilor necesare apariției primelor 14 volume ale revistei, adică până în 1940, care s-au ridicat la 950.000 lei, Sergescu a donat din leafa sa 430.000 lei (la cursul din 1938 al leului).

Prestigiul internațional al acestei reviste reiese ușor din enumerarea câtorva nume celebre de matematicieni străini care au publicat aici: Elie Cartan, Arnaud Denjoy, Maurice Fréchet, Henri Lebesgue, Paul Montel, Émile Picard, Nikolai Luzin, W.Sierpinski, George Valiron și alții.

Revista Mathematica din Cluj și-a reluat apariția de-abia începând cu anul 1959.

Datorită preocupărilor sale de istoric al matematicii mondiale, după stabilirea sa în Franța, Sergescu a fost ales redactor activ la cunoscuta revistă "Archives internationales d'histoire des Sciences", ce apărea la Paris, conducând redactarea primelor volume ale acesteia.

Începând cu anul 1947 a fost director la colecția "Travaux sur l'histoire des mathématiques", tipărită de asemenea la Paris.

Activitatea lui P.Sergescu a cuprins, și nicidecum în ultimul rând, organizarea de congrese de matematică, participarea la diferite congrese internaționale și susținerea a numeroase conferințe peste tot unde l-au purtat pașii destinului său de excepție.

Sergescu a contribuit la organizarea primului Congres al matematicienilor români, ținut la Cluj în 1929, și a fost organizatorul, în calitate de secretar general, al celui de-al doilea Congres al matematicienilor români care a avut loc la Turnu-Severin, orașul său natal, în 1932. De asemenea a participat la cel de-al treilea Congres al matematicienilor români ținut la București în 1945. La acest congres au participat și matematicieni străini, dintre care amintim pe Paul Montel, Arnaud Denjoy, W.Sierpinski și J.Karamata.

Petre Sergescu a participat la multe congrese internaționale sau naționale, de matematici sau de științe, prezentând comunicări: Congresul Asociației franceze pentru înaintarea științelor (Alger, 1930), al doilea Congres al matematicienilor polonezi (Vilna, 1931), unde a fost ales președinte de onoare al congresului, Congresul internațional al matematicienilor (Zürich, 1932), Congresul Asoc. Franceze pentru înaintarea științelor (Chambéry,

1933), Congresul al treilea al matematicienilor polonezi (Varșovia, 1933), unde a fost ales iarăși președinte de onoare, al doilea Congres al matematicienilor din țările slave (Praga, 1934).

A reprezentat Universitatea din Cluj la cel de-al 6-lea centenar al Universității din Grenoble (1939), pentru ca începând cu anul 1946, când s-a stabilit în Franța, să participe la multe alte congrese internaționale, la cel de-al V-lea Congres Internațional al Academiei internaționale de Istorie a științelor (Lausanne, 1947), Sergescu fiind ales președinte al acestei academii (Între anii 1937 și 1940 fusese vicepreședinte), funcție pe care a deținut-o până în 1950, de atunci fiind secretarul perpetuu al acestei Academii.

Mai trebuie spus că Sergescu a reprezentat Franța la al VII-lea Congres internațional de istorie a științelor (Ierusalim, 1953).

A mai ținut conferințe la Congresul Asociației Franceze pentru înaintarea științelor (Clermont-Ferrand, 1949), când a fost ales vicepreședinte al secției de istorie și filozofie a științelor, la Congresul de filozofie a științelor (Paris, 1949) unde a fost ales președinte al secției de istoria științelor, precum și la cel de-al VI-lea Congres de istorie a științelor (Amsterdam, 1950).

De menționat că la majoritatea congreselor internaționale unde a participat a vorbit în limba franceză, la Congresul matematicienilor polonezi din 1931 a vorbit corect și curgător în limba maternă a marilor matematicieni prezenți acolo: Sierpinski, Kurotowski și alții.

Dar P.Sergescu a fost un talentat și neobosit conferențiar, fie pentru matematici pure, fie pentru istoria matematicii românești sau universale sau a celorlalte științe pozitive.

A ținut conferințe în țară, în principalele orașe, dar mai ales în străinătate: la Universitățile din Clermont-Ferrand (1932, 1935), Bruxelles (1932, 1933, 1935, 1938), Poitiers (1933), Sorbona (1933, 1939), Montpellier (1934), Varșovia (1936), Vilna (Polonia, 1936), Paris (1939), Geneva, Lausanne, Neuchatel, Fribourg și Zürich (1943).

Ultima sa conferință a avut loc la Paris în iulie 1954.

Din acest punct de vedere, nici un alt matematician român nu l-a întrecut, chiar dacă Țițeica, Pompeiu și Vâlcovici au fost și ei conferențieri cunoscuți și apreciați în lumea matematică mondială. Doar Nicolae Iorga îl întrece, dintre învățații noștri, ca număr și varietate tematică, dar cu subiecte din alt domeniu.

Această activitate neobosită i-a adus, așa cum era firesc, recunoaștere și apreciere în lumea universitară și academică, fiind ales membru corespondent al Academiei Române, membru al Academiei Masaryk din Praga, membru corespondent al Academiei regale de științe din Liège, membru al Academiei din Lima, membru corespondent al Societății germane de știință, membru la Société mathématique de France, membru corespondent al Societății "Scientiarum Varsoviensis" (care număra doar 40 de membri pentru matematici, astronomie, fizică și chimie), membru al Societății matematice belgiene, membru al Societății matematice polone și la multe alte Societăți și Uniuni internaționale.

Datorită acestor activități, Sergescu a avut o contribuție excepțională la stabilirea relațiilor de prietenie și de cunoaștere reciprocă dintre matematicienii străini și români, el aducând la Congresele noastre naționale savanți străini de renume: Arnaud Denjoy, Paul Montel, Vito Volterra, W.Sierpinski, A.Reymond, Mauro Picone și mulții alții.

Dintre aceștia unii au ținut conferințe la Universitatea din Cluj, în cadrul așa-numitelor "săptămâni matematice".

Dar Sergescu, ca absolvent de Conservator, avea și o fire de artist: el cânta bine la vioară și avea o voce plăcută de tenor astfel că la serbările "Gazetei Matematice" delecta auditorii cu arii naționale, serenade, romanțe sau arii din opere.

Sărăcia în care s-a zbatut la Paris, nu se datora doar faptului că plecase probabil fără intenția rămânerii definitive acolo, ci și împrejurărilor vitrege din anii războiului: în septembrie 1940 când Universitatea din Cluj s-a refugiat la Timișoara, și-a pierdut biblioteca, unele manuscrise și puținul avut pe care-l agonisise acolo în 14 ani de profesorat, iar în 1944, în timpul bombardamentelor Bucureștiului, și-a pierdut și

restul de avut și cărțile pe care le avea în Capitală.

În 1948, prin reorganizarea Academiei Române, i se retrage și lui Petre Sergescu, la fel ca la multe alte personalități românești, calitatea de membru, fiind repus în drepturi, post mortem, de-abia în 1990.

El a continuat totuși să scrie cu ardoare memorii și articole de matematici, de istoria matematicii române sau universale, sau articole și studii de filozofie matematică.

Lucra la un articol tratând despre viața și opera lui Pompeiu, profesorul său, care murise octombrie 1954 și pe care nu-l va mai termina, stingându-se el însuși la 21 decembrie 1954.

Pe mormântul lui P.Sergescu stă scris, "J'ai ce que j'ai donné", adică "am ceea ce am dat", mormânt pe care, profesorul N.Ghircoiașu din Cluj-Napoca, fost asistent și colaborator al său, a presărat, mult mai târziu, pământ dus din țară, după cum mărturisea acesta din urmă, la comemorarea ce a avut loc la Universitatea din Cluj-Napoca în 10 decembrie 1993.

B I B L I O G R A F I E

1. ANDONIE, GEORGE ȘT.: Istoria matematicii în România, vol.2, Ed. Științifică, București, 1966
2. ANDONIE, G. ȘT.: Istoria științelor în România, Matematica. Mecanica. Astronomia, Ed. Academiei, București, 1981
3. MONTEL, PAUL: Discours prononcé aux funérailles de Pierre Sergescu, in Archives internationales d'histoire des Sciences, VIII-ème année, nr.30, ian-mar 1955, pag.5-6

4. TATON, RENÉ: Pierre Sergescu (1893-1954), în Revue d'Histoire des sciences et des ses applications, t.VIII, ian-mart 1955, pag.77-80
5. * * * Petre Sergescu, în Nauk Warszawskiego, t.XXV, 1932, pag.86

LE CENTENAIRE DE LA NAISSANCE DE PETRE SERGESCU (1893-1954)

RÉSUMÉ. Dans cette note sont présentés quelques aspects de la vie et de l'œuvre d'un grand mathématicien roumain, professeur à l'Université de Bucharest et Cluj et à l'Institut Polytechnic de Bucharest, P.Sergescu, président de l'Académie internationale de l'histoire des Sciences (1947-1950) et vice-président de la même institution (1937-1940).

UNIVERSITATEA DIN BAIJA MARE
Facultatea de Litere și Științe
str.Victoriei, 76, 4800 BAIJA MARE
ROMÂNIA